

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

УДК 911.3

DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2.12>

Олександр ТОПЧИЄВ, Віталій СИЧ, Вікторія ЯВОРСЬКА, Катерина КОЛОМІЄЦЬ

НАСЕЛЕННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті визначені методологічні напрями, за якими рекомендується оцінювати роль населення у формуванні рекреаційно-туристичної діяльності (РТД). Доведено необхідність досліджувати роль населення у РТД за двома головними напрямками: 1) як суб'єкта рекреаційно-туристичних систем у його відношенні до їх середовищ (об'єктів); 2) поєднано – як суб'єкта і складову об'єкта рекреаційно-туристичних систем. Визначено, що серед численних характеристик і показників рекреаційного потенціалу поняття рекреаційно-туристична атрактивність являє собою один з об'єктивних показників ресурсного потенціалу. Оцінка рекреаційного потенціалу за кількісними показниками рекреантів і туристів та їх числовими та просторовими розподілами створює об'єктивний базис для всіх інших характеристик і показників РТД. Населення формує так зване антропогенно-техногенне навантаження на територію, а його господарська діяльність – техногенне навантаження. Антропогенно-техногенне навантаження розглядається як чинник рекреаційно-туристичної діяльності, в свою чергу, показники антропогенно-техногенного навантаження являють собою своєрідні характеристики "антиресурсів" рекреаційного потенціалу. У статті доведено, що у контексті дослідження передумов розвитку рекреаційно-туристичної діяльності регіону також потрібно аналізувати і якість життя населення.

Ключові слова: населення, рекреаційно-туристичний потенціал, атрактивність рекреаційних територій, антропогенно-техногенне навантаження, якість життя населення.

Постановка науково-практичної проблеми. Населення, що формує туристичні потоки і здійснює різноманітну рекреаційну діяльність, являє собою головну складову РТД, її своєрідний ресурс. Потреби і запити населення, його мобільність, рівень і якість життя визначають рекреаційний потенціал країн і регіонів щодо виїзного туризму, а також формують рекреаційні середовища різних типів і масштабів, особливості та обсяги їх використання для виїзного туризму та рекреації. Населення формує суспільний запит на рекреаційну та туристичну діяльність. Зрозуміло, що обсяги такого попиту можуть бути різними, і це вагомий чинник загального розвитку РТД.

Рекреаційно-туристична діяльність – відносно нове поняття у рекреаційній географії та туризмознавстві. За найбільш схематичними представленнями, РТД являє собою поєднання рекреаційних та туристичних видів і форм господарської діяльності. Відразу зауважимо, що у рекреаційній географії туризм визначають як складову більш загального родового поняття – рекреація. Ці поняття дійсно тісно взаємопов'язані між собою, але на сьогоднішній день разом з традиційними рекреацією та туризмом стає необхідним розглядати і рекреаційно-туристичну діяльність у цілому, саме з цих міркувань в статті використовується поняття рекреаційно-туристична діяльність. Зауважимо, що на даний час наукове і практичне розроблення цих двох напрямків діяльності достатньо розмежоване: пріоритетними є напрямки відпочинку та оздоровлення населення, пов'язані з економічно

організованими і впорядкованими формами туризму та масової комерціалізованої рекреації. Інші напрями рекреаційної діяльності (самодіяльна рекреація, короткочасна рекреація тощо) ще не досягли потрібних рівнів наукового та організаційно-економічного розроблення, хоча на нашу думку рекреацію потрібно розглядати більш уважно і конструктивно.

Рекреаційна діяльність (РД) - одна з форм життєдіяльності людини, спрямована на відпочинок, оздоровлення та задоволення духовних потреб людини у вільний від роботи час. Дослідження РД орієнтоване на розгляд рекреаційних потреб населення, рекреаційних ресурсів, рівня і якості життя населення. Головна особливість РД - її масовість і повсюдність: нею користується все населення постійно і повсякчасно. Фахівці наголошують, що РД має "абсолютне споживання" [1, 10]. Разом з тим РД являє собою надзвичайно диверсифіковану і різноманітну діяльність. Більшість різновидів РД поєднуються і комбінуються у часі і просторі і формують певні види і форми рекреаційних занять. Роль людини у здійсненні РТД видається настільки очевидною, що не потребує якоїсь особливої аргументації. І все ж з огляду на сучасні розробки проблем рекреації та туризму з їх численними протиріччями і суперечливостями потреба методологічного обґрунтування ролі і місця населення у формуванні, організації та використанні РТД є.

Актуальність і новизна дослідження. Людина – головна складова РТД, її ядро. Населення має потреби у відпочинку та оздоров-

ленні і формує свої запити щодо їх забезпечення у різноманітних формах рекреації та туризму. Населення складає потоки рекреантів і туристів, розробляє відповідні структури і механізми їх рекреаційно-туристичного обслуговування, організує напрями і галузі економічної і позаекономічної діяльності, що забезпечують рекреаційні потреби населення, створює спеціалізовану рекреаційну інфраструктуру, розробляє і реалізує різноманітні форми функціональної та територіальної організації рекреації та туризму, формує на національному і міжнародному рівні територіального поділу праці спеціалізацію регіонів і країн на різних видах і формах РТД та обмін спеціалізованими послугами і продуктами між ними. Організатори і виробники турпродуктів та рекреаційних послуг створюють сучасні мережі РТД – глобальні, національні, регіональні.

У систематичі рекреаційно-туристичних ресурсів (РТР) населення та соціально-економічні умови і ресурси як правило представлені одним блоком. У багатьох розробках їх розглядають взаємопов'язано, як єдину складову РТР. Є реальна потреба позначити населення як окремий вид РТР з огляду на його значущість і вагомість у формуванні рекреаційно-туристичної діяльності (РТД). Населення формує загальні обсяги рекреаційної діяльності та туризму. Нагадаємо, що у туризмознавстві туризм визначають як спосіб життєдіяльності особливої категорії населення – туристів. Населення формує та обслуговує всі різновиди РТД. Господарська діяльність населення визначає рівень соціально-економічного розвитку країн і регіонів та їх участь у РТД різних рівнів – глобального, національного, регіонального, місцевого. Донедавна вітчизняна рекреаційна географія та туризмознавство не розглядали населення як ресурс рекреаційно-туристичної діяльності. У методичних рекомендаціях Всесвітньої туристичної організації самих туристів не включали до складу туристичної діяльності і обмежувались лише розробниками туристичних послуг - турагентами та туроператорами. Поступово роль населення як головної складової рекреаційної діяльності і туризму істотно посилилась. Населення почали розглядати як вагомий ресурс РТД, що потребує відповідного обліку та оцінки.

Зв'язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. Визначення ролі і місця людини у системних формалізаціях РТД залишається дещо дискусійним. Представлення туризму як соціальної системи поділяє його на суб'єкт – центральне ядро системи, її "власник", і об'єкт – навколишнє середовище

системи. Донедавна ВТО суб'єктами туризму вважала лише організаторів туристичної діяльності – туроператорів і турагентів, всі інші складові туризму розглядалися як об'єкт. Підкреслимо, що за таким підходом населенню (туристам) відводилось роль складової середовища (об'єкту). Відомі антропоцентричні моделі туристичної діяльності, за якими людина (турист) відіграє роль суб'єкта туристичної системи, а всі інші її складові формують об'єкт [3]. Своєрідним продовженням такого підходу стало розроблення поняття "туристична індустрія", за яким системне представлення туризму виглядало так: туристи становлять суб'єкт системи, а туристична індустрія – її об'єкт.

На нашу думку, обидва підходи мають право на життя і повинні використовуватись у наукових розробках. За першим, турист (людина) – суб'єкт туристичної системи, і всі інші її складові (об'єкт системи) розглядають як чинники функціонування системи, як туристичну індустрію, що забезпечує діяльність людини як туриста. За другим підходом населення як складова туристичних систем, відіграє дві ролі. Воно лишається суб'єктом системи, якого забезпечує і обслуговує її об'єкт. З другого боку, населення розглядають як складову рекреаційного потенціалу, а відтак відносять до об'єкту системи. Підкреслимо: населення потужний і певною мірою головний ресурс РТД, оскільки саме населення формує потоки рекреантів і туристів, що визначають обсяги такої діяльності; населення обслуговує в'їзних туристів і формує чинник гостинності; населення зберігає і надає приїжджим можливість ознайомлення з місцевими культурно-історичними традиціями і укладом життя; населення формує етнографічні ресурси туризму.

Таким чином, є реальна потреба і необхідність досліджувати роль населення у РТД за двома головними напрямими: 1) як суб'єкта рекреаційно-туристичних систем у його відношенні до їх середовищ (об'єктів); 2) поєднано – як суб'єкта і складову об'єкта рекреаційно-туристичних систем; саме такі підходи розроблені у концепції дестинацій та інших методиках сучасних дослідників. Можна говорити про застосування загальнонаукового антропоцентричного підходу до оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу. Отже, метою статті є методологічне обґрунтування ролі і місця населення у формуванні, організації та використанні РТД.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Рекреаційно-туристичні ресурси являють собою сукупність умов і ресурсів, що характеризують можливості функціонування рекреаційно-туристичної діяльності. Показо-

вим є послідовне розширення та ускладнення характеристик РТП. Наприкінці минулого століття РТП визначали переважно за природними умовами і ресурсами (В.П. Руденко та ін.). Пізніше базовою схемою стала характеристика РТП за його природно-географічними та історико-культурними складовими (О.О. Бейдик та ін.). Надалі була обґрунтована потреба врахування соціально-економічних чинників як умов і ресурсів РТД (О.О. Любіцева та ін.). На даний час більшість науковців хоча і розглядають населення як ресурсну складову РТД, але в контексті надання послуг - управлінських, соціальних [11, 15], з точки зору розселення у рекреаційних районах та надання курортно-рекреаційних послуг [8, 9], досліджують соціальний вплив рекреації та туризму [6]. Разом з тим були позначені й інші підходи, за якими населення розглядали вже як чинник РТД. Окремі дослідники вивчали саме людський ресурс як головний чинник РТД [7, 16]. Цей підхід позначено також і у авторських розробках [13], але він потребує більш глибокого опрацювання.

Викладення основного матеріалу. Населення утворює потоки візного туризму і це одна з головних ресурсних характеристик туристичної діяльності. Рівень туристичної активності населення зумовлюють якість життя населення та рівень доходів, освітньо-культурний рівень, геополітична та гео економічна ситуація, що сприяє чи обмежує туристичну діяльність. Перелік чинників, які формують туристичні потоки, значно ширший і складніший. Проте всі вони розглядають населення як головний ресурс туристичної діяльності.

Вагома роль населення і у формуванні потоків візного туризму. Йдеться про загальний рівень розвитку сфери послуг і про її орієнтацію на візний туризм. Йдеться про якісні і кількісні особливості обслуговування візних туристів, регіональну і місцеву специфіку гостинності, цивілізаційно-культурних традицій, менталітету населення. І в цьому разі населення слід розглядати як ресурсний чинник візного туризму, що визначає якість відпочинку зарубіжних туристів і значною мірою формує бренди – міжнародні візитівки місць туризму.

Для оцінки рекреаційно-туристичних умов і ресурсів використовують багато різноманітних показників – кількісних і якісних, метризованих і порядкових, натуральних (фізичних) і вартісних (грошових). У багатьох випадках виникає проблема співставності різноякісних та різноіменованих показників. Для більшості натуральних характеристик і параметрів стає необхідним масштабувати їх співставно із запитами рекреантів і туристів на послуги різ-

них видів і форм. При побудові оцінних шкал окремих видів рекреаційних ресурсів виникають проблеми точок відліку та "нулів" відповідних оцінок. Рейтингове впорядкування якісних оцінок ресурсного потенціалу потребує обґрунтування відповідних класів і груп. Згадаймо як приклад шкалу оцінок кліматичних умов від "комфортного" і "субкомфортного" до "дискомфортного" і "позакомфортного".

Постійно позначена методологічна проблема зважування різних складових рекреаційного потенціалу: оцінки яких різновидів оцінок і ресурсів є більш важливими і чому; які показники та їх оцінки найбільш точні і правильні; чи є серед безлічі характеристик і параметрів рекреаційного потенціалу такий собі "еталонний показник", з яким слід співставляти і порівнювати всі інші показники. Огляд наявних підходів і оцінок ресурсного потенціалу дає можливість певною мірою зорієнтуватись у цих складних питаннях.

Для оцінки рекреаційного потенціалу окремої ділянки чи об'єкту звичайно розглядають не всю номенклатуру умов і ресурсів, а лише їх характерне чи типове поєднання. Кожна територія, кожний об'єкт рекреації та туризму має свій набір (комплекс) ресурсних характеристик. І ця обставина значно полегшує процедуру комплексної оцінки рекреаційного потенціалу за рахунок елімінування (виділення) характерного комплексу умов і ресурсів РТД. Аналогічна ситуація виникає і для функціональної оцінки рекреаційного потенціалу. Оцінку умов і ресурсів розробляють не для загального переліку видів і форм РТД, але для тих, які поширені на даній території, у даному пункті. Такі поєднання характерних і типових різновидів РТД для окремих ділянок і об'єктів називають по-різному – "комплексами", "кластерами", "домінантами". Але з методичної точки зору, такий підхід значно "звужує" і спрощує проблему оцінки рекреаційних умов і ресурсів у кожній конкретній розробці.

Серед численних характеристик і показників рекреаційного потенціалу набуло поширення поняття рекреаційно-туристична атрактивність. Воно добре відоме науковцям і розробникам концепції РТД, і разом з тим його якось стримано і боязно використовують у методичних настановах. Атрактивність (привабливість, принадність) характеризує рекреаційні об'єкти і території за їх популярністю, за тими потоками рекреантів і туристів, що їх відвідують. Зрозуміло, що це динамічний і певною мірою кон'юнктурний показник, що може змінюватись протягом короткого часу. Зрозуміло також, що атрактивність рекреаційних об'єктів

потребує ефективної маркетингової політики, формування якісних брендів і логотипів, рекламної "розкрутки". Разом з тим атрактивність являє собою один з об'єктивних (можливо, найбільш об'єктивних) показників ресурсного потенціалу. Перед цим йшлося про доречність (чи необхідність) еталонного показника ресурсної цінності об'єктів і територій, з яким можна було б порівнювати і співставляти інші оцінні шкали з метою їх верифікації та предметної якості. На нашу думку, оцінка рекреаційного потенціалу за кількісними показниками рекреантів і туристів та їх числовими (за сезонами) та просторовими (за маршрутами) розподілами створює об'єктивний базис для всіх інших характеристик і показників РТД.

Нагадаємо про можливість використання антропоцентричного підходу до оцінки рекреаційного потенціалу. У вітчизняній статистиці функціонує спеціалізована статистика РТД. Щоправда, вона досить обмежена, порівняно з відповідним статистичним обліком у розвинених країнах. Але і за цих умов практичне користування наявною статистичною інформацією лишається обмеженим і обережним. З огляду на прискорений розвиток РТД в усьому світі необхідно цілеспрямовано і послідовно розширювати і поглиблювати вітчизняну статистику рекреації і туризму, особливо на її регіональному рівні і на рівні окремих міст, поселень та територіальних громад.

У наш час поширені методи соціологічних опитувань та анкетувань, які вже використовують для оцінки рекреаційних потенціалів. Зазначені методи зберігають високу суб'єктивність, і їх результати багато в чому пов'язані з принципами організації та проведення відповідних процедур. Поки що чи не єдиною гарантією достатньо об'єктивного опитування та анкетування слугує високий рейтинг та "добре ім'я", організацій, які здійснюють фахові дослідження. І все ж розробником проблеми рекреаційного потенціалу РТД слід нарощувати практику соціологічних опитувань та анкетувань і послідовно її вдосконалювати.

Населення як чинник РТД має ще одну важливу характеристику рекреаційного потенціалу. Йдеться про рекреаційну ємність територій та об'єктів РТД. В рекреаційній географії, туризмознавстві та плануванні територій цей напрям достатньо відомий і вкрай недостатньо розроблений. Визначені показники рекреаційної ємності для окремих видів і форм відпочинку та оздоровлення – пляжного купання, короткочасного відпочинку у зелених зонах, антропогенного навантаження курортних зон та ділянок природно-заповідного фонду, макси-

мальної густоти населення у різних функціональних зонах великого міста та ін. Разом з тим ще не розроблені зональні принципи оцінки рекреаційної ємності об'єктів і ділянок рекреації та туризму, і ця актуальна проблема ще чекає на своїх дослідників.

Поняття "рекреаційна ємність" споріднене "рекреаційній атрактивності". Атрактивність характеризує рекреаційні території та об'єкти за їх притягальністю, за реальними потоками рекреантів і туристів. Рекреаційна ємність має на меті встановити верхні межі такої притягальності. Атрактивність представляє фактичне користування рекреаційним ресурсом, а ємність позначає його критичний рівень рекреації, що не призводить до деградації цього ресурсу.

Безпосереднє відношення до оцінки рекреаційної ємності території має антропогенно-техногенне навантаження (АТН), яке розглядають як чинник рекреаційно-туристичної діяльності [14]. Людство здавна зрозуміло негативні наслідки своєї життєдіяльності на природне середовище. З розвитком екологічних підходів почали вивчати АТН на довшій території. Населення формує так зване антропогенне навантаження на територію, а його господарська діяльність – техногенне навантаження. У багатьох випадках їх розглядають поєднано і називають антропогенно-техногенним навантаженням (тиском, впливом) на природне середовище.

Універсальний показник антропогенних навантажень – густина населення. На регіональному рівні показник густоти населення, і у першу чергу – сільського, характеризує загальну господарську освоєність територій і представляє своєрідний норматив антропогенних навантажень регіонів. Зауважимо, що густина сільського населення в Україні має амплітуду 1:10, що засвідчує високу неоднорідність сільської місцевості країни за антропогенним навантаженням. В урбанізованих ареалах і містах показники густоти населення експоненційно зростають, а у міських агломераціях та мегаполісах сягають фантастичних рівнів. Відповідно збільшуються і норми антропогенних навантажень.

Ще одним важливим параметром антропогенних навантажень слугують обсяги побутових відходів, зокрема їх показники на душу населення. У великих містах питомі (душові) обсяги побутових відходів мають амплітуду від 200-300 кг на рік до понад 1 т. З врахуванням чисельності міського населення, що постійно зростає, антропогенне навантаження на довкілля набуває загрозливих масштабів.

Техногенні навантаження на довкілля зумовлені господарською діяльністю населення

і представлені промисловими відходами та різноманітними забрудненнями – атмосферного повітря, водойм, ґрунтів. У багатьох країнах ведеться докладний статистичний облік техногенних навантажень на довкілля. Вітчизняна статистика показує АТН для регіонів (областей, АРК) і міст, а також для головних галузей господарства і видів економічної діяльності. Загальний рівень використання такої статистики для характеристики РТД лишається ще недостатнім.

Показники АТН являють собою своєрідні характеристики "антиресурсів" рекреаційного потенціалу. Вони істотно зменшують і обмежують оцінки рекреаційної ємності територій та об'єктів РТД і погіршують всі показники рекреаційної цінності. У "Генеральній схемі планування території України" (2002 р.) розроблена систематика територій за рівнем їх господарського освоєння та урбанізованості. Зокрема, виділені території з критичним рівнями господарського освоєння та забудови, які вже необхідно "розвантажувати", тобто істотно обмежувати подальшу концентрацію виробництва та розселення населення.

Облік антропогенно-техногенних навантажень у вітчизняному містобудуванні та регіональній економіці ведуть переважно на рівні окремих міст та регіонів. Його основу становить функціональне зонування територій міст і регіонів, тобто поділ простору на так звані функціональні зони за ознаками їх різного господарського використання. Відповідно і просторовий розподіл антропогенно-техногенних навантажень на територію показують і регламентують за функціональними зонами. Поширені також характеристики АТН за зонами техногенного впливу промислових підприємств, інженерно-технічних комплексів і систем, транспортно-логістичних об'єктів і магістралей. Додатково показують також санітарно-захисні зони, що компенсують негативний техногенний вплив зазначених об'єктів.

До напрямів, які слід віднести до найменш розроблених при розгляді населення як складової рекреаційно-туристичного потенціалу, належить і аналіз якості життя населення. Якість життя у широкому розумінні - ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини. Згідно дефініції О. Г. Топчієва, якість життя - це інтегральна характеристика умов життєдіяльності населення, визначається за всіма показниками, що впливають на життєдіяльність населення і можуть оцінюватися як кращі чи гірші [12]. Як зазначає І. В. Гукалова в своїй монографії "Якість життя населення України: суспільно-географічна кон-

цептуалізація" [4], поняття "якість життя" характеризується не індивідуальними, а типовими груповими рисами населення в цілому; це комплексне, системне поняття, яке знаходиться під впливом різних факторів і відображає різноманітні умови життя; якісні характеристики населення не менш важливі за характеристику якості умов його життєдіяльності.

Таким чином, якість життя населення виступає інтегральним показником умов життєдіяльності населення. Окремі характеристики таких умов можуть поєднуватися у різноманітні блоки в залежності від конкретних програм дослідження якості умов життя населення.

У контексті дослідження передумов розвитку рекреаційно-туристичної діяльності регіону, поняття «якість життя» характеризує і дає порівняльну оцінку умов життєдіяльності населення в різних регіонах співставно з регіональним комплексом відповідних передумов і чинників - природно-географічних, культурно-історичних, соціально-економічних.

На даний час не існує єдиного підходу до оцінки якості життя населення. З 1990 р. функціонує "Програма розвитку ООН" (ПРООН), за якою введений постійний моніторинг якості життя населення. Всі країни (на той час їх було 187) кожного року обчислюють індекс людського розвитку (англ. - human development indicator) – ІЛР, який інтегрує такі показники, як середня очікувана тривалість життя при народженні; рівень освіти населення; реальний душевий валовий внутрішній продукт [5].

На глобальному рівні ІЛР розглядають як спрощений аналог якості життя населення різних країн [5]. Зазначені характеристики дають дуже спрощену й орієнтовну оцінку якості життя населення, оскільки значна частина країн ще не має більш повної статистики. Для прикладу, статистика США характеризує якість життя населення за 160 показниками, статистика Канади – за 64 і т. д. Розрахунки ІЛР для України були вперше включені у Звіт ПРООН з людського розвитку у 1993 році. На тому етапі Україна посідала 45 місце й була віднесена ПРООН до країн з високим рівнем людського розвитку [2]. Згідно Доповіді ПРООН про стан людського розвитку за 2019 рік Україна посіла 88 позицію зі 189 країн і територій.

В Україні показники регіонального людського розвитку обчислюють, починаючи з 2001 року. У 2012 р. фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України розроблена національна методика вимірювання регіонального людського розвитку, що включає 33 показники, об'єднані у 6 блоків: 1) відтворення населення; 2) со-

ціальне становище; 3) комфортне життя; 4) добробут; 5) гідна праця; 6) освіта.

Загальна особливість регіонального розподілу ІЛР – їх значна контрастність та нерівномірність. Лише п'ять регіонів перевищують середній рівень людського розвитку в країні. Мала група регіонів (4 області) має показники людського розвитку середнього рівня. Інші регіони – 16 областей, поступаються середньому рівню і мають значні відхилення від нього. Зауважимо, що подібна ситуація характерна і для розподілу показників економічного розвитку регіонів країни. Підкреслимо, що саме ця обставина – висока контрастність та різноманітність оцінок ІЛР, робить необхідним їх включення до складу чинників, що формують рекреаційно-туристичний потенціал.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Таким чином, однією з найважливіших характеристик РТП виступає населення, що з одного боку формує потоки туристів і рекреантів, тим самим забезпечуючи кількісні показники в'їзного та виїзного туризму, внутрішніх та зовнішніх потоків туристів масової організованої та неорганізованої (самодіяльної) рекреації, а з іншого боку населення і саме зайнято у РТД та сфері послуг. Зауважимо, що донедавна населення розглядали лише як суб'єкта споживання рекреаційно-туристичних послуг і до складу РТД та його умов і ресурсів не включали. За сучасними поглядами населення розглядають одночасно і як суб'єкт рекреації та туризму, запити якого на відпочинок і оздоровлення формують РТД, і як

складову (об'єкт) рекреаційно-туристичної діяльності, зокрема як її ресурсну характеристику.

Потоки рекреантів і туристів являють собою чи не найбільш об'єктивну оцінку атрактивності різних об'єктів і ділянок рекреації та туризму. На жаль, вітчизняна статистика недостатньо відслідковує рекреаційно-туристичну діяльність населення, обмежуючись лише її комерціалізованими формами. Стають популярними спеціалізовані обстеження атрактивності різних місць і об'єктів відпочинку і туризму, а також різних видів рекреаційно-туристичної діяльності. Такі обстеження здійснюють у формі різноманітних соціологічних опитувань і анкетувань, а також у формі безпосередніх спостережень і підрахунків. Але на сьогодні не існує уніфікованих критеріїв оцінювання атрактивності рекреаційно-туристичних об'єктів.

Оскільки якість життя населення виступає інтегральним показником умов життєдіяльності населення, тому необхідне обов'язкове включення цього показника до складу чинників, що формують РТП регіону з розробкою відповідних методологічних підходів і принципів його оцінки. Рівень туристичної активності населення зумовлюють якість життя населення та рівень доходів, освітньо-культурний рівень, геополітична та гео економічна ситуація, що сприяє чи обмежує туристичну діяльність. Перелік чинників, які формують туристичні потоки, значно ширший і складніший. Проте всі вони розглядають населення як головний ресурс туристичної діяльності.

Література:

1. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг. Навчальний посібник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.
2. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь / Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. 50 с.
3. Гайдук А.Б. Фактори формування та розвитку туристичної системи в ринкових умовах. 2001. Репозиторій Львівського полтехнічного національного університету URL:<http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9710/1/30.pdf> (Дата звернення: 10.11.2021)
4. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. К.: Друкарня МВС України, 2009. 347 с.
5. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік: Огляд. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН). Нью Йорк. 40 с. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/human-development-report-2019.html (дата звернення 05.11.2021)
6. Котенко Т.М. Соціальний вимір розвитку рекреації та туризму: дис. канд. економ наук 08.00.07. Київ: 2016. 240 с.
7. Мініч І. М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: автореф. ... дис. канд. соц. наук. 22.00.04. Київ, 2002. 20 с.
8. Панченко Т.Ф. Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура. К.: Логос, 2009. 176 с
9. Пушкар Б. Т., Пушкар З. Т. Територіальна організація рекреаційного господарства регіону. Тернопіль "Вектор". 2014. 196 с.
10. Стафійчук В. І. Рекреологія: навч. посібник. 2-ге видання. К.: Альтерпрес, 2008. 264 с.
11. Стеченко Д. М., Безуглий І. В., Турло Н. П., Мархонос С. М. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб. К.: Знання, 2012. 455 с.
12. Топчів О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
13. Топчів О. Г., Коломієць К. В., Сич В. А., Яворська В. В. Структурування рекреаційно-туристичного потенціалу на засадах географічного середовища: Монографія. Кам'янець-Подільський: Видавель Панькова А. С., 2020. 332 с.
14. Топчів О. Г., Сич В. А., Шашеро А. М. Концепція каркасів антропогенно-техногенних навантажень. Український географічний журнал. 2019. Вип. 2. С. 41-48. doi: 10.15407/ugz2019.02.041
15. Юхновська Ю. О. Методичні підходи до оцінювання туристичного потенціалу України та регіонів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Том 30 (69). №4, 2019. 54-59.

16. Goudie A. The human impact on the natural environment. Cambridge, 1994. 454 p.

References:

1. Velychko V. V. Orhanizatsiya rekreatsinykh posluh. Navchal'nyy posibnyk. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, 2013. 202 s.
2. Vymiryuvannya yakosti zhyttya v Ukraini. Analitychna dopovid' / Libanova E.M., Hladun O.M., Lisohor L.S. ta in. K.: Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzen' imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2013. 50 s.
3. Hayduk A.B. Faktory formuvannya ta rozvytku turystychnoyi systemy v rynkovykh umovakh. 2001. Repozytoriy L'viv's'koho poltekhnic'noho natsional'noho universytetu URL:<http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9710/1/30.pdf>
4. Hukalova I. V. Yakist' zhyttya naselennya Ukrainy: cuspil'no-heohrafichna kontseptualizatsiya. K.: Drukarnya MVS Ukrainy, 2009. 347 s.
5. Dopovid' pro stan lyuds'koho rozvytku za 2019 rik: Ohlyad. Prohrama rozvytku Orhanizatsiyi Ob'yednanykh Natsiy (PROON). N'yu York. 40 s. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/human-development-report-2019.html
6. Kotenko T.M. Sotsial'nyy vymir rozvytku rekreatsiyi ta turyzmu: dys. kand. ekonom nauk 08.00.07. Kyiv: 2016. 240 s.
7. Minich I. M. Sotsial'ni chynnyky i funktsiyi infrastruktury turyzmu: sotsiolohichnyy analiz: avtoref. ... dys. kand. sots. nauk. 22.00.04. Kyiv, 2002. 20 s.
8. Panchenko T.F. Turystychnye seredovyshe: arkhitektura, pryroda, infrastruktura. K.: Lohos, 2009. 176 s.
9. Pushkar B. T., Pushkar Z. T. Terytorial'na orhanizatsiya rekreatsijnogo hospodarstva rehionu. Ternopil' "Vektor". 2014. 196 s.
10. Stafyichuk V. I. Rekreolohiya: navch. posibnyk. 2-he vydannya. K.: Al'terpres, 2008. 264 s.
11. Stechenko D. M., Bezuhlyy I. V., Turlo N. P., Markhonos S. M. Upravlinnya rehional'nym rozvytkom turyzmu: navch. posib. K.: Znannya, 2012. 455 s.
12. Topchiyev O. H. Suspil'no-heohrafichni doslidzhennya: metodolohiya, metody, metodyky. Odesa: Astroprint, 2005. 632 s.
13. Topchiyev O. H., Kolomiyets' K. V., Sych V. A., Yavors'ka V. V. Strukturuвання rekreatsijnno-turystychnoho potentsialu na zasadakh heohrafichnoho seredovyshe: Monohrafiya. Kam"yanets'-Podil's'ky: Vydavets' Pan'kova A. S., 2020. 332 s.
14. Fomenko N. V. Rekreatsijni resursy ta kurortolohiya: navch. posibnyk. K.: Tsentri navchal'noyi literatury, 2007. 312 s.
15. Yukhnov's'ka Yu. O. Metodichni pidkhody do otsynuvannya turystychnoho potentsialu Ukrainy ta rehioniv. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Tom 30 (69). No4, 2019. 54-59.
16. Goudie A. The human impact on the natural environment. Cambridge, 1994. 454 p.

Аннотация:

А. Г. Топчиев, В. А. Сыч, В. В. Яворская, Е. В. Коломиец. НАСЕЛЕНИЕ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

В статье определены направления, по которым рекомендуется оценивать роль населения в формировании рекреационно-туристической деятельности. Доказана необходимость исследовать роль населения в РТД по двум главным направлениям: 1) как субъект рекреационно-туристических систем в его отношении к их средам (объектам); 2) объединенно – как субъект и составляющую объекта рекреационно-туристических систем. Население составляет потоки рекреантов и туристов, разрабатывает соответствующие структуры и механизмы их рекреационно-туристического обслуживания, организует направления и отрасли экономической и внеэкономической деятельности, обеспечивающие рекреационные потребности населения, создает специализированную рекреационную инфраструктуру, разрабатывает и реализует различные формы функциональной и территориальной организации, формирует на национальном и международном уровне территориального разделения труда специализацию регионов и стран на разных видах и формах РТД и обмен специализированными услугами и продуктами между ними. Определено, что среди многочисленных характеристик и показателей рекреационного потенциала рекреационно-туристическая привлекательность представляет собой один из объективных показателей ресурсного потенциала. Оценка рекреационного потенциала по количественным показателям рекреантов и туристов и их числовым и пространственным распределениям создает объективный базис для всех других характеристик и показателей РТД. Население формирует так называемую антропогенную нагрузку на территорию, а его хозяйственная деятельность – техногенную нагрузку. Антропогенно-техногенная перегрузка рассматривается как фактор рекреационно-туристической деятельности, в свою очередь, характеристики антропогенно-техногенной нагрузки представляют собой своеобразные свойства "антиресурсов" рекреационного потенциала. В контексте исследования предпосылок развития рекреационно-туристической деятельности региона также необходимо анализировать и качество жизни населения.

Ключевые слова: население, рекреационно-туристический потенциал, привлекательность рекреационных территорий, антропогенно-техногенная нагрузка, качество жизни населения.

Abstract:

O. G. Topchiev, V.A. Sych, V.V. Yavorskaya, K.V. Kolomiyets. POPULATION AS AN INTEGRAL PART OF RECREATIONAL AND TOURIST POTENTIAL

The article defines the directions that it is recommended to assess the role of the population in the formation of recreation and tourism activities (RTA). It is proved the need to investigate the role of the population in the RTA in two main directions: 1) as a subject of recreational and tourist systems in its relation to their media (objects); 2) combined - as a subject and component of the object of recreational and tourist systems. The population forms the flows of recreation and tourists, developing relevant structures and mechanisms for their recreational and tourist service, organizes directions and fields of economic and non-economic activities that ensure the recreational needs of the population, creates a specialized recreation infrastructure, develops and implements a variety of functional and territorial organization of

recreation and tourism, forms at the national and international level of territorial division of labor.

In order to evaluate the recreational potential of a separate plot or object usually consider not the entire nomenclature of conditions and resources, but only a characteristic or typical combination. Each territory, each object of recreation and tourism has its own set (complex) of resource characteristics. And this circumstance greatly facilitates the procedure for a comprehensive assessment of recreational potential due to elimination (allocation) of a characteristic complex of terms and resources of RTA. A similar situation arises for a functional assessment of recreational potential. The valuation of conditions and resources are not developed for a general list of species and forms of RTA, but for those that are distributed in this area in this locality.

It is determined that among the numerous characteristics and indicators of recreational potential, the concept of recreational and tourist attractiveness is one of the objective indicators of resource potential. Estimation of recreational potential for quantitative indicators of recreation and tourists and their numerical and spatial distributions creates an objective basis for all other characteristics and indicators of RTD.

Another important characteristic of the recreational potential, which forms the population as a factor of RTA is a recreation capacity of territories and objects of RTA. The concept of "recreational capacity" is related to "recreational attractiveness". Attractiveness characterizes recreational territories and objects for their attraction, according to real flows of recreation and tourists. Recreational capacity is intended to set the upper limits of such attractiveness. Attractiveness represents the actual use of a recreational resource, and the capacity indicates its critical level of recreation, which does not lead to degradation of this resource. In recreational geography, tourism and planning of territories, this direction is well known and extremely designed. The indicators of recreational capacities for certain types and recreation forms and recreations - beach baths, short-term rest in green zones, anthropogenic load of resort zones and areas of the natural reserve fund, maximum population density in various functional zones of the big city, etc. At the same time, the zonal principles of assessing the recreational capacity of objects and areas of recreation and tourism have not yet been developed, and this actual problem is waiting for its researchers.

The population forms a so-called anthropogenic load on the territory, and its economic activity is man-made load. Anthropogenic-technogenic load is considered as a factor of recreational and tourist activities, in turn, indicators of anthropogenic-technogenic load are the original characteristics of "anti-resource" of recreation potential. The article has proven that in the context of the study of the prerequisites for the development of recreation and tourist activities of the region also need to analyze both the quality of life of the population, in addition to the assessment of this indicator have a high contrast and diversity in the country.

Key words: population, recreational and tourist potential, attractiveness of recreational territories, anthropogenic-technogenic load, quality of life of the population.

Надійшла 09.11.2021 р.

УДК 338.482 (477)

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2.13>

Ярослав МАРИНЯК, Надія СТЕЦЬКО

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Визначено значення міжнародного туризму як виду бізнесу, що має мультиплікаційний вплив на всі сектори економіки. Проаналізовано основні чинники, що впливають на розвиток туристичної галузі. Встановлено два періоди розвитку туризму ХХ ст: доковідний (допандемічний) та післяковідний (та післяпандемічний). З'ясовано особливості функціонування світового туристичного сектору доковідного періоду із зазначенням усіх чинників впливу на туристичну сферу. Розглянуто темпи надходження від туристичного сектору у реальну економіку України за прогнозами ЮНВТО, який був розроблений для України у 2014 р.. Досліджено глобальні та національні зміни, що впливають на розвиток економіки та визначають стратегічні напрями розвитку міжнародного туризму в країні. Визначено окремі стратегічні напрямки розвитку міжнародного туризму на прикладі України. Розроблено стратегічний напрямок розвитку туризму в Україні. Виокреслено кардинальні зміни, що відбулися в туристичній сфері України з 2018 та 2019 рр. у порівнянні з 2020 р..

Ключові слова. стратегічні напрями, міжнародний туризм, Україна.

Постановка науково-практичної проблеми. Міжнародний туризм як вид бізнесу має мультиплікаційний вплив на всі сектори економіки, тому при ефективній його організації та управлінні стимулюється розвиток економічних систем різного рівня локалізації. Темпи розвитку міжнародного туризму чітко визначалися після другої світової війни. У середньому за рік вони зростали приблизно на 5%. На шляху їх розвитку стояли фактори, які з часом сти-

ралися та втрачали свою актуальність в міру встановлення нових технологічних процесів, але на їх місце приходили інші. Серед таких чинників необхідно зазначити наступні:

1. Природні (гірські системи, водні простори, пустелі та інші несприятливі фізико-географічні процеси та явища);
2. Культурні (мовні, релігійні, побутові відміни тощо);
3. Технічні, пов'язані з доданням відста-